अध्याय 21

1) श्री व्ही. एच. ठाकुर 2) अनन्तराव पाटणकर 3) पंढरपुरका वकीलका कथाहरू।

यो अध्यायमा हेमाडपंतले श्री विनायक हरिश्चन्द्र ठाकुर बी. ए., श्री अनन्त राव पाटणकर र पुणे निवासी तथा पंढरपुरका एक वकीलका कथाहरूको वर्णन गरेका छन्। यी सबै कथाहरू ज्यादै मनोरन्जक छन्। यदि यिनका सारांश मननपूर्वक ग्रहण गरी तिनलाई आचरणमा ल्याइएमा पाठकगण आध्यात्मिक मार्गतिर अवश्य अग्रसर हुनुहुनेछ।

प्रारम्भ

यो एक साधारण नै नियम हो कि पूर्वजन्मका शुभ कर्महरूको फलस्वरूप नै हामीलाई सन्तहरूको सन्निकटता (सामीप्य) र उनीहरूको कृपा प्राप्त हुन्छ। उदाहरणको लागि हेमाडपंत स्वयं आफ्नो घटना प्रस्तुत गर्दछन्। उनी छैरै वर्षसम्म बम्बईको उपनगर बांद्राको स्थानीय न्यायाधीश रहे। पीर मौलाना नामका एउटा मुसलमान सन्त पनि त्यहीं बस्दथे। उनको दर्शनको लागि अनेक हिन्दू, पारसी र अरू धर्म मान्ने व्यक्तिहरू पनि त्यहाँ जाने गर्दथे। उनका मुजावर (पूजारी) ले हेमाडपंतसँग पनि उनको दर्शनको लागि धैरै आग्रह गरे। तर कुनै न कुनै कारणवश उनको (हेमाडपंतको) भेट उनीसँग (पीर मौलानासँग) हुन सकेन। धैरै वर्षपछि जब उनको शुभ समय आयो अनि मात्र उनी शिरडी पुगे र बाबाको दरबारमा गई स्थायी रूपले सम्मिलित हुन गए। भाग्यहीनलाई सन्तसमागमको प्राप्ति कसरी हुनसक्छ ? जसलाई यो अवसर प्राप्त भएको छ केवल तिनीहरू मात्र सौभाग्यशाली हुन्।

सन्तहरूद्वारा लोक शिक्षा

चिरकाल देखिनै यो विश्वमा सन्तहरूद्वारा लोक शिक्षाको कार्य प्रतिपादित हुँदै आएको छ। भिन्न-भिन्न ठाउँहरूमा अनेकौं सन्त कुनै खास उददेश्य पूर्तिको लागि स्वयं प्रकट हुन्छन्। उनीहरूको कार्यस्थल भिन्न भएतापनि वास्तवमा उनीहरू सब पूर्णतः एक नै हुन्। उनीहरू सब त्यो सर्बशक्तिमान् परमेश्वरको संचालन शक्तिको अन्तर्गत एउटै लहरमा कार्य गर्दछन्। उनीहरूलाई प्रत्येकको कार्यको परस्परमा ज्ञान भै रहन्छ र आवश्यकतानुसार परस्परमा भएको कमीको पूर्ति गर्दछन् जो तल लेखिएको घटनाद्वारा स्पष्ट हुन्छ।

श्री ठाकुर

श्री व्ही. एच. ठाकुर वी. ए. रेभेन्यु विभागमा एक कर्मचारी थिए। उनी एक समय भूमिमापक (जग्गा नाप्ने) दलसँग काम गर्दै बेलगाँव नजिक बडगाँव नामक गाउँमा पुगे। त्यहाँ उनले एक कानडी सन्त पुरूष (आप्पा) को दर्शन गरी उनको चरण ढोगे। उनी (सन्त) आफ्ना भक्तहरूलाई निश्चलदास कृत "विचार-सागर" नामको ग्रन्थ (जो वेदान्तको विषयमा छ) को भावार्थ वुझाइरहेका थिए। जब श्री ठाकुर उनीसँग बिदा हुन लागे त्यसबखत सन्तले भने, "तिमीले यो ग्रन्थको अध्ययन गर्नैपर्छ। यसो गर्नाले तिम्रा इच्छाहरू पूर्ण हुन जानेछन्। अनि जब काम गर्दादगैं तिमी कालान्तरमा उत्तर दिशामा जानेछौ त्यसबेला सौभाग्यवश तिम्रो एक महान् सन्तसँग भेट हुनेछ, जसले मार्ग प्रदर्शन गरी तिम्रो हृदयमा शान्ति र सुख प्रदान गर्नेछन्।"

पछि उनको (ठाकुरको) स्थानान्तरण जुन्नरमा भयो, जहाँ नागणेघाट पार गरेर जानुपर्दथ्यो। यो घाट धेरै गैहो र पार गर्न गाह्रो थियो। यसैले उनले राँगो चढेर घाट पार गर्नुपर्‍यो। यो उनीलाई धेरै असुविधाजनक र कष्टदायक लाग्यो। यसपछि नै उनको स्थानान्तरण कल्याणमा एक उच्चपदमा भयो र त्यहाँ उनको नाना साहेब चाँदोरकरसँग परिचय हुन गयो। उनीबाट ठाकुरलाई श्री साईबाबाको सम्बन्धमा धेरैकुरा ज्ञात भयो र वहाँको दर्शनको

अत्यन्त चाह बढ्यो। भोलिपल्ट नै नानासाहेब शिरडी जाँदै थिए। उनले ठाकुरलाई पनि आफूसँग हिँड्न आग्रह गरे। ठाणेको दिवानी न्यायालयमा एउटा मुद्दाको सम्बन्धमा उनको (ठाकुरको) उपस्थिति आवश्यक हुन गएकोले उनी नानासाहेबसँग जान सकेनन् यसकरण नाना साहेब एक्लै गए। ठाणे पुगेपछि मुददाको तारीख अगाडि सर्‍यो। यसैले उनीलाई नानासाहेबसँग नजानाले पछुतो भयो। तर पनि उनी शिरडी पुगे। त्यहाँ पुगेपछि उनीलाई नानासाहेब अघिल्यो दिन नै त्यहाँबाट गैसके भन्ने कुराको जानकारी भयो। त्यहीं भेट भएका आफ्ना केही मित्रहरूको साथमा उनी श्री साईबाबाको दर्शन गर्न गए। उनले बाबाको दर्शन गरेर वहाँको चरणकमलको आराधना गरेर अत्यन्त खुशी भए। उनीलाई रोमान्च भयो र उनका आँखाबाट आँशुका धारा बग्न लागे। त्रिकालदर्शी बाबाले उनीलाई (ठाकुरलाई) भन्नुभयो, “यो ठाउँको बाटो कानडी सन्त अप्पाको उपदेश या नाणेघाटमा राँगाको सबारी जक्तिको सजिलो छैन। आध्यात्मिक बाटोमा हिँड्नको लागि तिमीले ज्यादै परिश्रम गर्नुपर्छ, किनभने त्यो बाटो अत्यन्त कठिन छ। जब ठाकुरले आफू बाहेक अरूलाई थाहा नभएको मतलबपूर्ण शब्द सुने अनि त उनको खुशीको पाराबार भएन। उनीलाई कानडी सन्तको वचनको राम्रो सम्झना भयो। अनि उनले दुबै हात जोडेर बाबाका चरणमा आफ्नो शिर राखेर वहाँसँग प्रार्थना गरे, “प्रभु! ममाथि कृपा गर्नोस् र यो अनाथलाई आफ्नो चरणकमलको शीतल छहारीमा स्थान दिनुहोस्।” त्यसपछि बाबाले भन्नुभयो, “जे जति अप्पाले भने त्यो सबै सत्य हो। त्यसको अभ्यास गरी त्यही अनुसार नै तिमीले आचरण गर्नुपर्छ। त्यसै बस्नाले केही लाभ हुँदैन जे जति तिमी पढ्छौ त्यसलाई आचरणमा पनि ल्याऊ। नत्र त्यसको उपयोग नै के भयो र ?” गुरू कृपा बिना ग्रन्थको हेराइ र आत्मज्ञान अर्थहीन नै हुन्छ। श्री ठाकुरले अहिलेसम्म केवल “विचार-सागर” ग्रन्थको सैद्वान्तिक प्रकरण नै पढेका थिए। तर त्यसको प्रत्यक्ष व्यवहार प्रणाली त उनीलाई शिरडीमा नै जानकारी भयो। एक अर्को कथा पनि यो सत्यको अरू बढी सशक्त प्रमाण छ।

श्री अनन्तराव पाटणकर

पूनाका एक भद्र व्यक्ति श्री अनन्तराव पाटणकर श्री साईबाबाको दर्शनका लागि इच्छुक थिए। उनले शिरडी आएर बाबाको दर्शन गरे। उनले बाबाका चरण छोएर यथायोग्य पूजा

गरेपछि भने, "मैले धेरै नै पढ़े वेदवेदान्त र उपनिषद्हरूको पनि अध्ययन गरें। त्यस्तै अरू पुराणा पनि सुनें। तर पनि मलाई शान्ति मिलेन। यसैले मेरो पढाइ व्यर्थ नै सिद्ध भयो। एउटा साधारण अज्ञानी भक्त मभन्दा बढी श्रेष्ठ छ। जबसम्म मनमा शान्ति प्राप्त हुँदैन, तबसम्म ग्रन्थहरूको हेराइ व्यर्थ नै हुन्छ। हजूर केवल आफ्नो दृष्टि मात्रले र विनोदपूर्ण वचनद्वारा नै अरूणे मनमा सजिलोसँग शान्ति प्रदान गरिदिनुहुन्द भन्ने कुरा मैले सुनेको छ। यही सुनेर म पनि यहाँ आएको हुँ। कृपा गरेर म दासलाई पनि आशीर्वाद दिनुहोस्।" त्यसपछि बाबाले तल लेखिएको कथा भन्नु भयो,

घोडीको लिदीका नौ गोला (नवधाभक्ति)

एक समय एउटा व्यापारी यहाँ आयो। उसको अगाडि नै एउटा घोडीले लिदी झान्यो जिज्ञासु (जान्न इच्छागर्ने) व्यापारीले आफ्नो धोतीको एक छेउ बिछ्याएर र त्यसमा लिदीको नौ गोला राख्यो र यसरी उसको आफ्नो दिलमा शान्ति प्राप्त भयो।"

श्री पाटणकरले यो कथाको केही पनि अर्थ बुझन सकेनन्। यसैले उनले श्री गणेश दामोदर उपनाम दादा केलवरसँग अर्थ सम्झाउने प्रार्थना गर्दै सोधे, "बाबाको भनाइको अभिप्राय के हो?"

उनले (दादा केलकरले) भने, "बाबा जे जस्तो भन्नुहुन्छ ती कुरा म आफैंले पनि राम्रोसँग बुभन सक्दिन। तर वहाँकै प्रेरणाबाट नै मैले जे जसो बुभन सकेको छु, त्यो तिमीलाई भन्दछु। घोडी हो ईश-करुपा (भगवान्को करुपा) र जम्मा गरिएका नौ गोला हुन् नवविधा भक्ति 1

....

1. *श्रवण कीर्तन विष्णोः स्मरण पाद सेवनम्।*
   अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्म निवेदनम्।।

जस्तैः 1) श्रवण 2 कीर्तन 3 नामस्मरण 4 पादसेवन 5 अर्चन (पूजन) 6) वन्दन (ढोग) 7) दास्य या दासता 8) सख्यता तथा 9) आत्मनिवेदन (आफ्नो आत्मको पुकार) यी भक्तिका नौ प्रकार हुन्। यी मध्येबाट यदि एउटालाई मात्र पनि सच्चारूपले काममा लगाइयो भने भगवान् श्रीहरि ज्यादै प्रसन्न भएर भक्तको घरमा प्रकट हुन जानुहुनेछ। सम्पूर्ण साधनाहरू अर्थात् जप, तप, योगाभ्यास तथा वेदहरूको पठन-पाठनमा जुनबेलासम्म भक्तिको सम्पुट हुँदैन त्यसबेलासम्म त्यो बिल्कुल सुक्खा नै हुन्छ। वेदज्ञानी या ब्रहमज्ञानीको कीर्ति भक्तिभावको अभावमा व्यर्थ नै हुन्छ। आवश्यकता छ त केवल पूर्ण भक्तिको। आफूलाई पनि त्यही व्यापारी जस्तै सोचेर व्यग्रता तथा उत्सुकतापूर्वक सत्यको खोजी गरी नौ प्रकारका भक्तिलाई प्राप्त गर। अनि मात्र तिमीलाइ मानसिक शान्ति प्राप्त हुनेछ।" भोलिपल्ट जब श्री पाटणकर बाबालाई प्रणाम गर्न गए त्यसबेला बाबाले सोध नुभयो, "के तिमीले लिदीका नौ गोला जम्मा गर्न

सक्यौ ?" उनले भने, "म आश्रयहीन छु। हजूरको कृपा बिना तिनलाई सजिलोसँग जम्मा गर्न सम्भव छैन।" बाबाले उनीलीई आशीर्वाद दिई सान्त्वना दिनुभयो, "तिमीलाई सुख र शान्ति प्राप्त हुनेछ।" यो सुनेर श्री पाटणकरलाई खुशीको पाराबार भएन।

पंढरपुरको वकील

भक्तहरूको दोष हटाएर उनीहरूलाई उचित बाटोमा लगिदिने बाबाको त्रिकालज्ञाता (तीनै कालको ज्ञान) को एउटा छोटो कथाको वर्णन गरेर यो अध्यायलाई समाप्त गर्नेछु। एक समयमा पंढरपुरबाट एउटा वकील शिरडी आए। उनले दर्शन गरी प्रणाम गरे अनि केही दक्षिणा चढाएर एक कुनामा बसी वार्तालाप सुन्न लागे। बाबाले उनीतर्फ हेरेर भन्न लाग्नुभयो, "मानिसहरू कति धूर्त छन्। यहाँ आएर पाउमा पर्दछन् र दक्षिणा दिन्छन्। तर भित्रबाट पीठ्यूँ पछाडि गाली गरी रहन्छन्। कस्तो आश्चर्यको कुरा होईन त?" यो पगरी वकीकलो शीरमा ठीक भयो र उनले त्यो लाउनु पऱ्यो। कसैले पनि यी शब्दका अर्थ बुझ्न सकेनन्। तर वकील साहेबले यसको गूढ अर्थ बुझेता पनि उनी शिर निहुराएर बसीनै रहे।

वाडामा फर्किएर वकील साहेबले काका साहेब दीक्षितलाई बताए, "बाबाले जो उदाहरण दिनुभयो र जो मतिर नै लक्ष्य गरेर भन्नुभएथ्यो, त्यो साँचो हो। त्यो मलाई कसैको निन्दा गर्नुहुन्न भनी दिनुभएको केवल चेतावनी थियो। एकसमयमा जब उपन्यायाधीश श्रीनूलकर स्वाथ्यलाभ गर्नको लागि पंढरपुरबाट शिरडी आएर बसे, त्यसबेला उनको सम्बन्धमा बार रूम (वकीलहरूको कोठामा) मा चर्चा भईरहेको थियो। विवादको विषय यो थियो कि जुन रोगले उपन्यायाधीश अस्वस्थ छन्, के औषधि सेवन बिना केवल साईबाबाको शरणमा जानाले मात्रै त्यो रोगाबाट छुटकारा पाउन सम्भव छ? अनि के श्रीनूलकर जस्ता एउटा शिक्षित व्यक्तिले यो बाटोको अवलम्बन गर्नु उचित हो? त्यो बेला श्रीनूलकरको र साथै श्री साईबाबाको पनि धज्जा उडाइयो। मैले पनि यो आलोचनामा हात हाथेथें। श्री साईबाबाले मेरो त्यही दूषित आचरणप्रति प्रकाश पार्नुभएको हो। यो मेरो लागि उपहास होइन, वरू एउटा उपकार हो। कसैको निन्दा गर्नु हुन्न र त्यस्तै अर्काका काममा विघ्न पार्न पनि हुन्न भनी मलाई दिनुभएको परामर्श (सल्लाह) हो।"

शिरडी र पंढरपुरमा लगभग 300 माईलको फरक छ। तर पनि बाबाले आफ्नो सर्वज्ञाताद्वारा बाररूममा (दकिलहरूको कोठा) के भैरहेको थियो भन्ने कुरा थाहा पाउनुभयो। बाटामा पर्ने नदी, जंगल र पहाड वहाँले सर्वज्ञताको लागि अडचन थिएनन्। वहाँ सबैको हृदयको गोप्य कुरा जान्नहुन्थ्यो। वहाँमा केही पनि छिपेको थिएन। प्रत्येक वस्तु चाहे त्यो नजिकमा रहेको होस् अथवा टाढा रहेको होस् वहाँको लागि दिनको प्रकाश जस्तै झलमल्ल थियो। वहाँको सर्वव्यापक दृष्टिबाट ओझेलमा पर्दैनथ्यो। यस घटनाबाट वकील साहेबलाई कहिल्यै कसैको छिद्र खोज्न तथा निन्दा गर्न हुन्न भन्ने शिक्षा मिल्योयो कथा केवल वकील साहेबको लागि मात्रै होइन सबैको लागि नै शिक्षाप्रद छ। श्री साईबाबाको महानतालाई कसैले आँक्न सकेन, न त वहाँको अद्भुत् लिलाहरूको अन्तनै कसैले पाउन सक्यो। वहाँको जीवनी पनि त्यही अनुरूप नै छ, किनभने वहाँ परब्रह्म स्वरूप हुनुहुन्छ।

श्री सद्गुरू साईनाथमा अर्पणहोस् ।

मंगल होओस्।।